กระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2

Cooperation Process Between Organizations to Promote Organic Rice Production towards Certification of Organic Agricultural Standards In the Lower Northeastern Region 2

ปรารถนา มะลิไทย[1*] และ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์[2]

Prathana Malithai[1*] and Viyouth Chamraspanth[2]

Received: 11 October 2024 **Revised:** 18 March 2025 **Accepted:** 25 March 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้บริหาร ตัวแทน แกนนำ และผู้ปฏิบัติงานหลักขององค์กรที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียทางนโยบาย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จำนวน 27 คน และทำการวิเคราะห์แบบอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการความร่วมมือ ประกอบด้วยเงื่อนไข 3 ประการ คือ 1) หลักความร่วมมือ ที่มีการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างภาคส่วนที่เข้ามาร่วมกันแสวงหาแนวทางการทำงานร่วมกันที่จะนำไปสู่การผลักดันเป้าหมายของทุกฝ่ายให้บรรลุผลสำเร็จไปพร้อมกัน 2) แรงจูงใจร่วมกันเพื่อให้เกิดการสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน และ3) ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน เป็นวิถีทางที่ดีที่สุดซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถผลักดันเป้าหมายของตนเองให้บรรลุผลได้นั้นคือการทำงานร่วมกันทำให้เป้าหมายร่วมในขณะเดียวกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็ได้รับประโยชน์หรือผลดีจากการทำงานร่วมกันในระดับที่ดีกว่าการที่แต่ละฝ่ายต่างคนต่างทำงานโดยลำพัง

คำสำคัญ: ข้าวอินทรีย์, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์, ความร่วมมือ

Abstract

The research aimed to study the process of cooperation between organizations in promoting organic rice production towards certification of organic agricultural standards in the Lower Northeastern Region 2. This research methodology used qualitative methods. Using data

[1] นักศึกษาปริญญาเอก, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น

[1] Ph.D. Student, Public Administration Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kean University

[2] Assistant Professor, Public Administration Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kean University

* Corresponding author: prathana.m08@gmail.com

collection tools, in-depth interviews with key informants, namely executives, representatives, leaders, and key workers of organizations who are policy stakeholders. Involves the process of cooperation between organizations in promoting organic rice production towards organic agricultural standard certification. There were 27 samples. The data were analyzed using an inductive approach. The results were found that: The cooperation process consists of 3 conditions: 1) Principles of Collaboration, which involve joint discussions among participating sectors to explore cooperative approaches that drive the achievement of shared goals; 2) Shared Motivation, which fosters mutual trust among stakeholders; and 3) Operational Capability for Collaboration, which ensures that all parties can effectively work together to achieve their objectives. Collaboration enables stakeholders to attain their individual and collective goals more efficiently and beneficially than working in isolation.

Keywords: Organic Rice, Organic Agriculture Standards, Collaboration

บทนำ

เมื่อผู้บริโภคได้ตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีที่ปนเปื้อนในอาหาร มีผลทำให้เกิดความตื่นตัวในการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม สินค้าประเภทอาหารที่ส่งไปยังประเทศคู่ค้าในประเทศแถบยุโรปจะต้องมีการพิจารณาถึงคุณภาพของสินค้าทั้งด้านสุขภาพรวมทั้งการส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นประเด็นที่องค์การค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการเปิดโอกาสให้ผู้นำเข้าสามารถกำหนดเป็นมาตรฐานของแต่ละประเทศ เพื่อให้ประเทศผู้ส่งออกต้องปฏิบัติตามความต้องการและมาตรฐานที่กำหนด ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งเจือปนและสารพิษตกค้างที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและอนามัยของผู้บริโภค (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2560) อย่างไรก็ตามปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจากความต้องการผลิตที่มุ่งผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังนั้นจึงเกิดการให้ความตระหนักเกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบยั่งยืนรวมทั้งเกษตรอินทรีย์

จากสถานการณ์ดังกล่าวกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เล็งเห็นความสำคัญของสินค้าเกษตรอินทรีย์ จึงได้จัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพื้นที่และประมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ เพิ่มการค้าและการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศ ให้สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองตามมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ (กรีนเนท, 2564) ซึ่งได้มีกลยุทธ์ในเกี่ยวกับการพัฒนาด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยการผลักดันมาตรฐานและระบบตรวจสอบรับรองเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้นอกจากแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวแล้วกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมการข้าวยังได้มีนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ปี พ.ศ. 2560 ภายใต้โครงการ “ข้าวอินทรีย์ล้านไร่” ซึ่งโครงการดังกล่าวมีเป้าหมายในการขยายพื้นที่ในการผลิตข้าวอินทรีย์ให้ได้มาตรฐาน มกษ. 9000 (กรมการข้าว, 2565)

ในกรณีข้าวอินทรีย์เป็นข้าวที่ได้จากกระบวนการผลิตด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) โดยเป็นวิธีการผลิตที่ได้มีการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีหรือสารสังเคราะห์

ทางการเกษตรทุกประเภทที่เป็นการจัดการด้านการเกษตรแบบองค์รวมที่เกื้อหนุนต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งข้าวเป็นสินค้าที่มีการกำหนดมาตรฐานที่แตกต่างหลากหลายขึ้นอยู่กับชนิดของข้าว โดยเกณฑ์การแบ่งประเภทของข้าวจากข้อมูลของกรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ได้แบ่งผลิตภัณฑ์ข้าวส่งออก ได้แก่ ข้าวขาว ข้าวหอม ข้าวหอมมะลิไทย ข้าวเหนียว ข้าวนึ่ง และข้าวกล้อง (กรมการค้าต่างประเทศ, 2560) กรณีของการส่งเสริมผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ของงานวิจัยฉบับนี้นั้นในกระบวนการตรวจสอบเพื่อรับรองมาตรฐานของข้าวอินทรีย์ รวมทั้งผลผลิตของเกษตรอินทรีย์ประเภทต่างๆ จะมุ่งเน้นไปที่การรับรองกระบวนการผลิต กระบวนการปฏิบัติตามมาตรฐาน ซึ่งกระบวนการประกอบไปด้วยหลายขั้นตอน และมีตัวแสดงทางนโยบายที่หลากหลายเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของไพลิน กิตติเสรีชัย (2561) พบว่าในกรณีของมาตรฐานข้าวอินทรีย์นั้นเป็นกระบวนการที่มีตัวแสดงสำคัญ คือ องค์การระหว่างประเทศในสังกัดสหประชาชาติ เช่น องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) และองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ที่ร่วมกันพิจารณาประเด็นเรื่องสารอาหารและสิ่งที่ใช้ปรุงอาหารอันเป็นจุดเชื่อมโยงประเด็นทางสุขภาพและอาหารในกระบวนการโลกาภิบาลของสหประชาชาติอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้องค์กรที่มีการจัดตั้งมาตรฐานและวางระบบของขั้นตอนการตรวจสอบมีตั้งแต่ระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 เป็นพื้นที่ที่มีปลูกข้าวอินทรีย์ที่มากที่สุดของประเทศไทย อีกทั้งเป็นพื้นที่มีการดำเนินส่งเสริมเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง โดยได้มีการขับเคลื่อนด้านการพัฒนาคุณภาพและเพิ่มมูลค่าข้าวหอมมะลิสู่ความต้องการของตลาด โดยเป็นการมุ่งการเพิ่มผลผลิตและพัฒนาคุณภาพกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ตามมาตรฐาน นอกจากนี้ด้วยศักยภาพของพื้นที่พบว่าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรโดยมีพืชเศรษฐกิจหลัก คือ ข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดในประเทศ เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่แหล่งปลูกข้าวอินทรีย์ ร้อยละ 80 ของประเทศไทย (ยุพิน เถื่อนศรี, 2559) ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาข้าวอินทรีย์ได้มีการกำหนดเป้าหมายในการส่งเสริมเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อให้ได้มาตรฐานรับรองความความต้องการของตลาด โดยมีเป้าหมายในการขยายพื้นที่เพิ่มให้ได้เป้าหมาย จำนวน 1 ล้านไร่ ภายในปี พ.ศ. 2565

ซึ่งจากผลการดำเนินงานการขับเคลื่อนตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวพบว่าในปี พ.ศ. 2564 ดำเนินการขยายพื้นที่สำหรับการผลิตข้าวอินทรีย์จำนวน 773,029 ไร่ และในส่วนของพื้นที่ผลิตข้าวอินทรีย์ที่ได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จำนวน 432,947.70 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 53.91 จากพื้นที่ผลิตข้าวอินทรีย์ทั้งหมดของพื้นที่ (กรมการข้าว, 2565) ทั้งนี้จากข้อมูลดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการขยายพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ที่ได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ทำการปลูกข้าวอินทรีย์ทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2

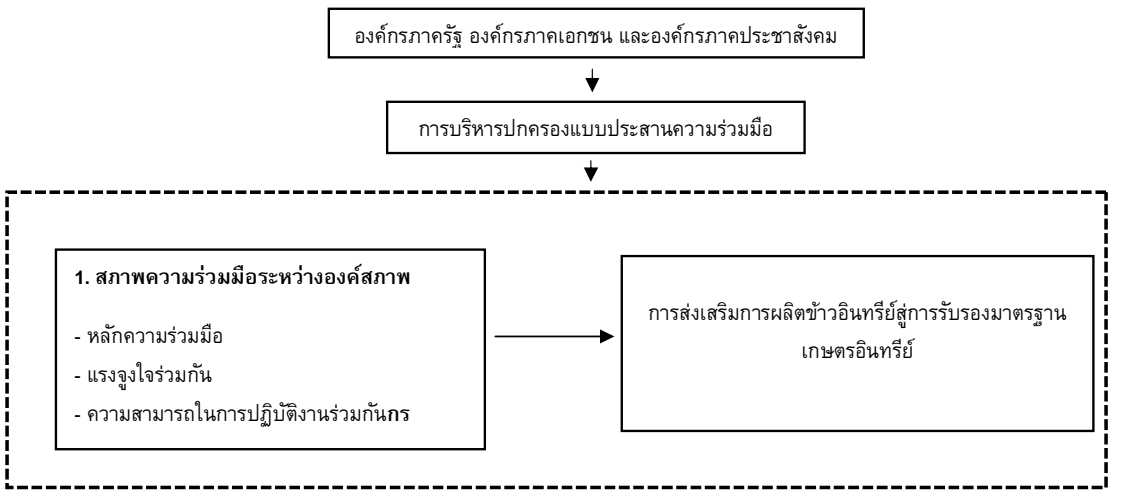
ด้วยเหตุนี้งานวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากการการนำนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ให้ได้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ไปปฏิบัตินั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงองค์กรภาครัฐและระบบราชการ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษากระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทั้งนี้การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลักในการแสวงหาข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaboration Governance) ซึ่งประกอบด้วย หลักความร่วมมือ แรงจูงใจร่วมกัน และความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน ของ Emerson and Nabachi (2015) มาเป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) เพื่อศึกษากระบวบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร และจังหวัดศรีสะเกษ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sample) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) สำหรับการวิจัยครั้งนี้เลือกจากผู้บริหาร ตัวแทน แกนนำ และผู้ปฏิบัติงานหลักขององค์กรที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียทางนโยบาย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยผู้วิจัยเริ่มสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ของแต่ละองค์กรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งในการวิจัย

ครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 27 คน

เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structural Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามปลายเปิด (Opened Question) บนฐานแนวคิดกระบวนการจัดการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จากการศึกษารวบรวมข้อมูลชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยทำการศึกษาเอกสาร ตำราต่างๆ เพื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสร้างกรอบมโนทัศน์ ซึ่งนำแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaboration Governance) มาวิเคราะห์เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา และองค์ปนำระกอบของการบริหารปกครองแบบประสานความร่วมมือมาสังเคราะห์เป็นตัวแปรในการศึกษา ได้แก่ หลักความร่วมมือ แรงจูงใจร่วมกัน และความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

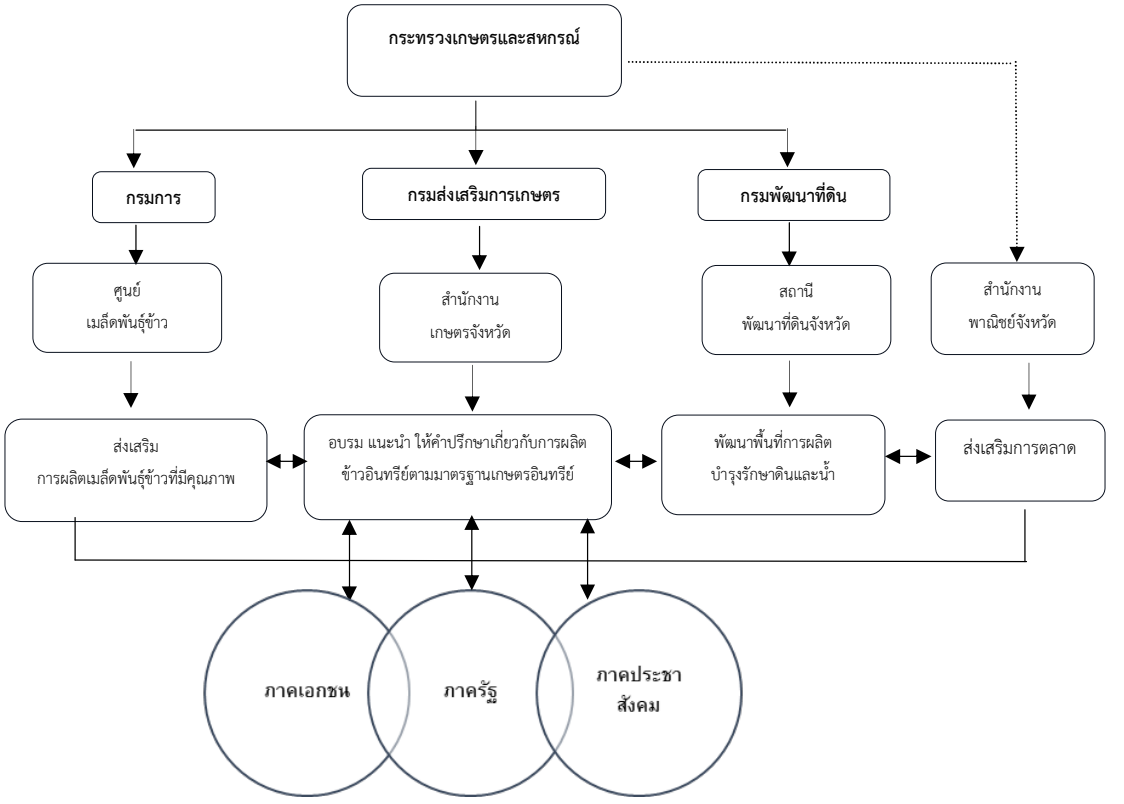
ผู้วิจัยดำเนินการประมวลผล และการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept-Interview) เริ่มด้วยการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept-Interview) มาจัดระเบียบทางกายภาพของข้อมูล ได้แก่ การถอดเทปแล้วคัดเลือกข้อความสำคัญ ลงรหัสเนื้อหาเพื่อแยกแยะ ตีความ สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) สรุปผลการวิเคราะห์

ผลการศึกษา

การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 มีพลวัตของการดำเนินงานร่วมกันจากหลายภาคส่วนที่ได้มีเป้าหมายในการการดำเนินงานตามนโยบายที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งภาครัฐส่วนกลางโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นตัวแสดงหลักในการกำหนดนโยบาย ในขณะที่ภาครัฐในส่วนภูมิภาคหรือระดับพื้นที่โดยสำนักงานเกษตรจังหวัด ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว และสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด ได้มีการนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งได้มีการกำหนดนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด นอกจากนี้ยังมีภาคเอกชนที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์และข้าวอินทรีย์บ้านคำครตา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมขยายพันธุ์ข้าวตำบลหนองแค กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวอินทรีย์เมืองเขมราฐธานี และตัวแทนกลุ่มนาแปลงใหญ่ผลิตข้าวอินทรีย์ห้วยไร่ ที่ได้มีการสนับสนุนโยบายของภาครัฐในการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ และได้มีการประสานความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศด้านการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล รวมทั้งการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการขับเคลื่อนด้านการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของแต่ละจังหวัด และในภาคประชาสังคมที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรชาวนา มูลนิธิต่างๆ ได้มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือด้านการส่งเสริมทักษะและองค์ความรู้เกี่ยวการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างภาคส่วนต่างๆ นั้นได้มีการดำเนินงานตามนโยบายภายใต้ภารกิจและบทบาทหน้าที่

แตกต่างกันตามความสามารถของแต่ละภาคส่วน ทั้งนี้ในการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวของแต่ละภาคส่วนนั้นภารกิจที่ได้ดำเนินร่วมกันนั้นต่างเป็นตัวหนุนเสริมเพื่อให้นโยบายด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

จากกระบวนการความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการดำเนินงานร่วมกัน “ด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์” นั้นแสดงให้เห็นว่าในกระบวนการความร่วมมือที่เกิดขึ้นนั้นแม้ว่าแต่ละภาคส่วนจะไม่ได้มีโครงสร้างการดำเนินงานความร่วมกันแบบเป็นทางการ แต่ในลักษณะของการดำเนินงานตามนโยบายด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์นั้น แต่ละภาคส่วนต่างมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การตระหนักเกี่ยวกับ “บทบาทและหน้าที่” ในการให้การส่งเสริมและการสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อให้เป็นไปตามหลักการผลิตข้าวอินทรีย์ตามมาตรฐานสินค้าเกษตร รายละเอียดดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์
ที่มา : ผู้วิจัย (2567)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่ากระบวนการความร่วมมือนั้นเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ ดังนี้

1) หลักความร่วมมือ

จากผลการวิจัยพบว่าหลักความร่วมมือระหว่างองค์ในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้ให้น้ำหนักประเด็นมากที่สุดด้านการปรึกษาหารือร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิด Emerson and Nabachi (2015) ที่ได้เสนอแนวคิดหลักความร่วมมือระบุว่าหลักความร่วมมือเกิดจาก 1) การปรึกษาหารือ (deliberation) หรือการสนทนาร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน โดยใช้วิธีการในการสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยน ซึ่งการทำงานร่วมกันจะเริ่มจากการปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร วิธีการแนวปฏิบัติ และปฏิสัมพันธ์ในการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ตั้งแต่การนำนโยบายการส่งเสริมข้าวอินทรีย์ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2551 - 2554) และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560 – 2564) สถาบันองค์กรเกษตรได้ตระหนักในกระบวนการการนำนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งได้มีการปรึกษาหารือร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการอบรมให้ความรู้ด้านการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นตัวแทนภาคเอกชนที่เป็นตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดยโสธรได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของกลุ่มที่ได้เป็นวิสาหกิจชุมชนเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ ความว่า

“เริ่มแรกเลยที่ได้มาทำข้าวอินทรีย์ คือเริ่มปี 51 เราเริ่มทำโรงปุ๋ยเนื่องจากชุมชนของเราแต่ก่อนปุ๋ยเคมีมันแพงมาก ผู้นำชุมชนเลยมีการประชุมกันว่าอยากทำนาอินทรีย์ และจะทำอย่างไรในการจะช่วยลดต้นทุนการผลิตทำนาข้าวได้อยากมีโรงผลิตปุ๋ยไว้ใช้เอง ก็พอดีว่าในช่วงนั้นศูนย์วิจัยวิทยายาศาสตร์และเทคโนโลยี มีโครงการหนึ่งอำเภอหนึ่งโรงปุ๋ยเข้ามาพอดี ก็มีการเอา “พวกหัวไวใจสู้” เข้ามาเป็นสมาชิกประมาณ 30 คน จากสมาชิกโรงปุ๋ยมีอยู่ 30 คน พอ ธกส. มีโรงเรียนต้นแบบชาวเกษตรอินทรีย์ พอดีแม่เป็นลูกค้า ธกส. ด้วย ก็เลยชวนพี่น้องในชุมชนเข้ามาทำโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ ตอนนั้น ธกส. ฝ่ายพัฒนาลูกค้าให้ลูกค้า ธกส. ลดต้นทุนการผลิตสร้างมูลค่าให้สินค้าได้ ธกส. มาพาทำ แต่ ธกส. ไม่มีเวลาเยอะเหมือนเกษตร ซึ่งเกษตรกรเราทำด้วยกันตั้งแต่ปี 56-57 แต่ไม่ได้ทำการรับรองมาตรฐานอะไร”

(สัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดยโสธร, 5 พฤศจิกายน 2566)

จะเห็นได้ว่าพลวัตการเกิดกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรในจังหวัดยโสธรนั้นเริ่มจากการทำโรงปุ๋ยอินทรีย์โดยความร่วมมือของสมาชิกเครือข่ายในชุมชนที่มีความต้องการอยากลดต้นทุนการผลิตในการทำนาจึงได้มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้เองในชุมชน หลังจากนั้นจึงได้มีหน่วยงานภาครัฐโดยศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้มีการโครงการสนับสนุนโรงเรือนการผลิตปุ๋ยอินทร์ให้กับชุมชน รวมทั้งธนาคารเพื่อการและสหกรณ์การเกษตรเข้ามาเป็นเป็นพี่เลี้ยงให้กับเกษตรในการดำเนินโครงการ “โรงเรียนต้นแบบชาวนาเกษตรอินทรีย์” ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการทำนาข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จากจุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ในจังหวัดยโสธรสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของตัวแทนวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดศรีสะเกษ ที่ได้กล่าวว่า

“กลุ่มเริ่มดำเนินกิจกรรมมาก่อนช่วงปี 2540 ตอนนั้นเป็นการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และปุ๋ยอินทรีย์ ยังมีการผลิตแบบของใครของมันไม่ได้

มีการรวมกลุ่ม เพียงแต่ผลิตได้แล้วเราเอาผลผลิตมาร่วมกันเพื่อจำหน่ายเอง แล้วพอมาถึงช่วงปี 2544 ก็มีโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มการทำนาข้าวอินทรีย์ของรัฐบาล เราก็ได้เริ่มรวมกลุ่มด้วยสมาชิก 30 ราย และได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน จากนั้นเลยได้หาวิธีการโดยการเข้าหาหน่วยงานเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ขอความรู้จากเค้าว่ามีอะไรจะมาสอนพี่น้องในระหว่างนั้นก็ศึกษาหาองค์ความรู้ว่าทำยังไงข้าวปลูกจะเพิ่มมูลค่า ด้วยความที่เราเป็นกลุ่มเล็กๆ ก็ยังไม่สามารถสู่กับตลาดได้ ก็เลยได้เข้าไปเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชนเลยได้ขอข้อมูลด้านการตลาดจากพาณิชย์ศรีสะเกษด้วย ซึ่งพาณิชย์ก็มีการออกร้านเรื่อยๆ ก็เป็นผลพลอยได้จากหน่วยงานเหล่านี้ เริ่มออกตลาดประชาสัมพันธ์ตัวเอง แต่ก็ยังไม่เป็นที่น่าพอใจเพราะยังจับจุดตลาดไม่ได้ ก็ยังแสวงหาความรู้เรื่อยๆ ครับ”

(สัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดศรีสะเกษ, 31 ตุลาคม 2566)

จากคำให้สัมภาษณ์ข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่าในระยะเริ่มแรกยุคก่อนการมีนโยบายของรัฐบาลด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2551 - 2554) นั้น เกษตรกรได้มีการขับเคลื่อนการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ภายหลังจากมีการนำนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรเดิมทีที่มีการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการได้มีการรวมกลุ่มแบบทางการเพื่อจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากบทบาทการหนุนเสริมของภาครัฐ ซึ่งถึงแม้ว่ากลุ่มเกษตรกรไม่ได้มาส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐโดยตรง แต่กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้มีบทบาทในเชิงพื้นที่ด้านการส่งเสริมและร่วมกันกำหนดทิศทางการส่งเสริมร่วมกับภาครัฐในระดับพื้นที่

2) แรงจูงใจร่วมกัน

แรงจูงใจในการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมนั้นเกิดขึ้นจากการสร้างความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับ โดย Emerson et al. (2012) ระบุว่าองค์ประกอบหลักในการสร้างแรงจูงใจประกอบด้วยการสร้างความเชื่อมั่น (Trust) ในการพัฒนาความเชื่อมั่นจะเกิดขึ้นเมื่อมีกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และรวมถึงความคาดหวังในการพึ่งพิงระหว่างการทำงานร่วมกัน โดยความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่องของแต่ละภาคส่วน ซึ่งความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ภายใต้การดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นภายใต้บทบาท หน้าที่และความสามารถของแต่ละภาคส่วนที่มีโอกาสและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ภาครัฐกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การสนับสนุนงบประมาณ การหนุนเสริมสมรรถนะของกลุ่มเกษตรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ ภาคเอกชนในส่วนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์และผู้ประกอบการโรงสีผู้รับซื้อ - ส่งออกข้าวอินทรีย์มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบ เงื่อนไขและกลไกของภาครัฐ และภาคประชาสังคมได้มีการส่งเสริมสนับสนุนองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ให้กับภาครัฐและกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์เป็นต้น เมื่อพิจารณาการสร้างความเชื่อมั่นระหว่างภาคส่วนในการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวร่วมกันนั้น ภาคเอกชนที่เป็นตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวว่า

“ปีนี้ 66 เราแทบไม่มีข้าวจะขายเลย เราขายแค่กลางปีจากมกรา 66 – มีนา 66 แทบไม่มีข้าวขายเลย เป็นเพราะเราได้รับความเชื่อมั่นจากคู่ค้าเพราะเรามีบริการหลังการขาย ด้วยกลไกตลาด คุณภาพของข้าว ความน่าเชื่อถือ คือบางทีขายถูกแต่อาจไม่มีการบริการหลังการขาย ซัพพลายเออร์เรานี่จะละเลยเค้าไม่ได้เลย ดังนั้น

เราต้องดูแลเค้าครับ บางครั้งเราได้มาตรฐานมาแล้วจะรักษามาตรฐานได้ไหม แล้วรักษาไว้ยังไงให้ได้แบบที่เค้าต้องการ บางทีเปลี่ยนไปเรื่อยๆ มันก็ไม่มีความน่าเชื่อถือประมาณนั้น"

(สัมภาษณ์ตัวแทนวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดศรีสะเกษ, 31 สิงหาคม 2566)

จากคำให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการสร้างความเชื่อมั่นของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จังหวัดศรีสะเกษ แสดงให้เห็นว่าเมื่อกลุ่มเกษตรกรที่เป็นวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลเพื่อส่งออกข้าวอินทรีย์ให้กับบริษัทคู่ค้าที่เป็นบริษัทต่างประเทศแล้วจะต้องรักษามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองเพื่อให้บริษัทเกิดความเชื่อมั่นมากยิ่งขึ้น ในขณะที่การดูแลหลังการขายเกี่ยวกับสอบถามความพึงพอใจของบริษัทคู่ค้าก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับบริษัทคู่ค้าซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของภาครัฐที่เป็นตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร ที่ได้กล่าวว่า

"ความเชื่อใจกัน เอาง่ายๆ ครับ ถ้าเค้าจะซื้อ - ขาย เค้าก็ต้องมีการศึกษาข้อมูลศักยภาพซึ่งกันและกันมาก่อนหน้านี้แล้ว ถ้าอย่างงั้นเค้าคงไม่ทำการซื้อ – ขายกัน ผู้ซื้อ ก็ต้องดูความเข้มแข็งของกลุ่ม ผู้ขายก็จะดูประวัติ ศึกษาประวัติของผู้ซื้อก่อน ซึ่งผู้ซื้อก็จะเป็นทั่วทั้งประเทศเลยครับ หลักๆ ถ้าเป็นข้าวอินทรีย์ผู้ซื้อจะอยู่นอกพื้นที่นอกจังหวัด"

(สัมภาษณ์ตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังวัดยโสธร, 26 กันยายน 2566)

อย่างไรก็ตามสำหรับภาคเอกชนที่เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์กับภาคเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการโรงสีข้าวรับซื้อ - ส่งออกข้าวอินทรีย์ที่เป็นคู่ค้า (partner) ต่างก็มีความเชื่อมั่นต่อคุณภาพของข้าวอินทรีย์นั้น ทั้งนี้ภาครัฐโดยสำนักงานพาณิชย์จังหวัดจะเป็นหน่วยงานที่เข้าไปกำกับติดตามการดำเนินงานเพื่อให้การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรที่เป็นวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดในโครงการ "นัดพบผู้ประกอบการ" เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรที่สมัครเข้าร่วมโครงการเข้าถึงข้อมูลด้านการตลาดและวางแผนด้านการผลิตให้ได้ปริมาณและคุณภาพตามความต้องการของตลาดที่เรียกว่า "ตลาดนำการผลิต" ดังคำสัมภาษณ์ของตัวแทนสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญที่ได้กล่าวว่า

"ทางสำนักงานเราจะมีการทำงานร่วมงานกับพาณิชย์จังหวัดตลอดค่ะ เช่น เวลาที่เกษตรกรขอมาตรฐานสากลและได้รับการรับรองแล้วเราก็จะทำโครงการและ MOU ค่ะกับบริษัทจัดโครงการนัดพบผู้ประกอบการตลาดสินค้าเกษตร/ตลาดข้าวอินทรีย์ เราก็เชิญบริษัทที่รับซื้อข้าวอินทรีย์มา และเชิญกลุ่มเกษตรกร ซึ่งในปีนี้เราจะจัดวันที่ 15 กันยายน 2566 ที่โรงแรมเจพี"

(สัมภาษณ์ตัวแทนสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ, 31 สิงหาคม 2566)

ทั้งนี้ในการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์จะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าภายใต้ความเชื่อมั่นที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ค้า (partner) รวมทั้งผู้บริโภคนั้นนั้น มีภาครัฐโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดที่ส่งเสริม และสนับสนุนการเผยแพร่องค์ความรู้กับเกษตรกรด้านกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ กระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ในขณะที่ปลายทางที่สุดแล้วการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์นั้นเกษตรกรสามารถที่จะเชื่อมโยงตลาดในระดับที่สูงขึ้นได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายให้กับกลุ่มเกษตรวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ ดังคำให้สัมภาษณ์ของตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร ได้กล่าวว่า

"ปีนี้เราได้โครงการเกี่ยวกับข้าวอินทรีย์ที่ได้รับอนุมัติแล้ว ประมาณ 11 – 12 กิจกรรม

ไล่ไปตั้งแต่การฝึกอบรมเรื่องของ “การตลาดนำการผลิต” ให้เกษตรเค้ารู้ว่าเค้ามีศักยภาพที่จะไปช่องทางไหน เชน ถ้าจะขายต่างประเทศเค้าจะเดินยังไง ขายในประเทศเค้าจะเดินยังไง เราก็จะเชิญวิทยากรที่เป็นนักธุรกิจ “มีความเชี่ยวชาญด้านตลาด” ว่าเกษตรกรอยากไปช่องทางไป ทำให้เกษตรกรเกิดไอเดียในการทำข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ก็จะมีการพาไปดูงานไฮเฟค ซึ่งงานนี้เกษตรกรจะได้เจอพบปะกับผู้ประกอบการโดยตรงและมีโอกาสในการซื้อ - ขาย กันมากขึ้น”

(สัมภาษณ์ตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังหวัดยโสธร, 26 กันยายน 2566)

จากคำให้สัมภาษณ์แรงจูงใจในการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมนั้นได้เกิดขึ้นจากการสร้างความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน (trust) โดยความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่องของแต่ละภาคส่วน ทั้งนี้ในการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 จะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าภายใต้ความเชื่อมั่นที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ค้า (partner) รวมทั้งผู้บริโภคนั้นนั้น มีภาครัฐโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดที่ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่องค์ความรู้กับเกษตรกรด้านกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ กระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับกระบวนการตรวจสอบคุณภาพและให้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยังได้มีการดำเนินการส่วนของตลาดเป็นหลักและเป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างบริษัทกับเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ จากบทบาทการดำเนินของแต่ละองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์แสดงให้เห็นว่าการที่ภาครัฐแต่ละองค์กรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการความร่วมมือนั้นจะมีฐานะเป็นพันธมิตรต่อกัน (partner) ที่มีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน

3) ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน

ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน (capacity for the joint action) เป็นความร่วมมือข้ามขอบเขตหน้าที่ระหว่างภาคส่วนเพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิผล (effectiveness) ร่วมกัน ทั้งนี้สิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นตามมาคือการปฏิบัติงานร่วมกันซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้หากไม่สามารถผลักดันข้อตกลงให้เป็นรูปธรรมด้วยการลงมือปฏิบัติไปพร้อมกัน ทั้งนี้ Emerson et al. (2012) ได้กล่าวว่า ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกันนั้นจะส่งผลให้เกิดความสามารถในการปรับตัวเกี่ยวกับกับประเด็นในการจัดโครงสร้างขององค์กร

ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมมีองค์ประกอบของการจัดกระบวนการและสถาบันที่มีการจัดองค์การ (Organizing) ซึ่งได้มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ (division of labour) ตามความสามารถของแต่ละภาคส่วนที่มีความร่วมมือกัน ทั้งนี้ในการจัดกระบวนการและสถาบันระหว่างภาคส่วนที่ได้เกิดขึ้นในการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 นี้ ไม่ได้ถูกจำกัดโดยโครงสร้างองค์การที่เป็นทางการโดยภาครัฐ เนื่องด้วยการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวมีองค์กรภายนอกรัฐ เช่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเข้ามามีความร่วมมือกัน ดังนั้นแล้วในการจัดกระบวนและสถาบันภายใต้การดำเนินงานดังกล่าวจึงเป็นลักษณะของการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งจะเป็นความร่วมมือระหว่างภาคส่วนที่จะประกอบด้วยหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนิน

ตามนโยบายของระดับกระทรวง ดังคำให้สัมภาษณ์ของภาครัฐที่เป็นตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวว่า

"โครงสร้างการดำเนินของเราก็เป็นแบบราชการความเป็นทางการอยู่แล้วค่ะ แต่เวลามีการประสานงานร่วมกันกับเกษตรจังหวัดจะใช้ความสนิทสนมในการประสานงานมากกว่าความเป็นทางการ ในการทำงานของพาณิชย์จังหวัดจะคล้ายกับสำนักงานเกษตรจังหวัด เพราะฉะนั้นเวลาเราทำงานร่วมกันก็จะมีความคล่องตัว ทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น"

(สัมภาษณ์ตัวแทนสำนักงานพาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ, 9 สิงหาคม 2566)

"การทำงานจะเป็นการทำงานตามภารกิจหลักอยู่แล้วค่ะ เราก็จะทำงานหลักๆ คือกับกลุ่มเกษตรกรที่มาขอความช่วยเหลือด้านการตรวจสอบคุณภาพของดินต่างๆ ซึ่งเราเองก็จะเป็นผู้ประสานงานให้ ถ้าหากจะพูดถึงกับหน่วยงานอื่นๆ ก็จะเป็นแบบเชิงภารกิจค่ะ ตามหน้าที่ค่ะ ก็ไม่ได้มีการสร้างกฎกติกาอะไรมากมายในการทำงานร่วมกันค่ะ มันจะเป็นการบูรณาการทำงานตามหน้าที่มากกว่า" (สัมภาษณ์ตัวแทนสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดศรีสะเกษ, 19 กันยายน 2566)

จากคำให้สัมภาษณ์ของตัวแทนภาครัฐเกี่ยวกับการจัดกระบวนการและสถาบันนั้นเป็นการดำเนินงานตามกรอบความร่วมมือระหว่างภาคส่วนรัฐกับรัฐ ทั้งนี้ภายใต้ความร่วมมือที่เกิดมือดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแม้ว่าภาครัฐจะมีการจัดโครงงสร้างองค์การที่มีความเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการบรรลุซึ่งประสิทธิภาพ (Efficiency) ในการดำเนินงานจึงได้มีการก้าวข้ามความเป็นทางการโดยโครงสร้างขององค์กรภาครัฐ ดังคำสัมภาษณ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวอำนาจเจริญที่เป็นหน่วยงานระดับกรม กล่าวว่า

"ในส่วนของการทำงานส่วนมากเราไม่ค่อยได้ผ่านจังหวัดครับ เพราะจังหวัดเค้าจะขึ้นตรงกับผู้ว่า ทางเราก็ติดโดยตรงกับทางกรมเลยครับ แต่ก็จะมีการพบเจอกันเวลาประชุมของจังหวัดอำนาจเจริญ เช่น จากโครงการข้าวอินทรีย์ล้านไร่ที่ผ่านมาหากมีเกษตรกรที่เป็นกลุ่มสมาชิกเสียชีวิตหรือเปลี่ยนแปลงข้อมูลอะไรพวกนี้ก็จะมีการนำเข้าที่ประชุมพิจารณาเป็นรายๆ ไป เราก็จะได้เจอกัน หรือพิจารณตัดสินใจร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการจังหวัดมันก็เลยจะต้องร่วมมือกันทุกหน่วยงานที่ดูแลด้านข้าวอินทรีย์"

(สัมภาษณ์ตัวแทนศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวอำนาจเจริญ, 19 กันยายน 2566)

ในขณะที่ภาคเอกชนที่เป็นผู้ประกอบกบการโรงสีรับซื้อ - ส่งออกข้าวอินทรีย์ กล่าวว่าตามกรอบความความร่วมมือในการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ รวมทั้งการดำเนินงานเกี่ยวกับมาตรฐานอินทรีย์ต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับภาครัฐนั้นไม่ได้มีโครงสร้าง หรือการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบที่เป็นทางการ ทั้งนี้หากเป็นการจัดกระบวนการและสถาบันนั้นจะเป็นการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในรูปแบบของคณะกรรมการดำเนินงานที่มีกรอบระยะกวลาการดำเนินงานที่ชัดเจน ดังคำให้สัมภาษณ์ของภาคเอกชน ได้กล่าวว่า

"เราเองที่ได้ร่วมโครงการของรัฐเนี่ยมันก็ไม่ได้มีบทบาทโดยตรงเท่าไหร่ รัฐเหมือนเค้าเป็นตัวกลางให้เรากับเกษตรกร อย่างเช่นเวลาเค้ามีโครงการต่างๆ เค้าก็จะมีคำสั่งแต่งตั้งมาให้เราเป็นกรรการ ถ้าเราว่างตรงกันก็เข้าร่วมตลอดครับ แต่ถ้าเราไม่ว่างเราก็ส่งตัวแทนไป เค้าเชิญเราก็ไป"

(สัมภาษณ์ตัวแทนผู้ประกอบการโรงสีรับซื้อ-ส่งออกข้าวอินทรีย์, 20 ตุลาคม 2566)

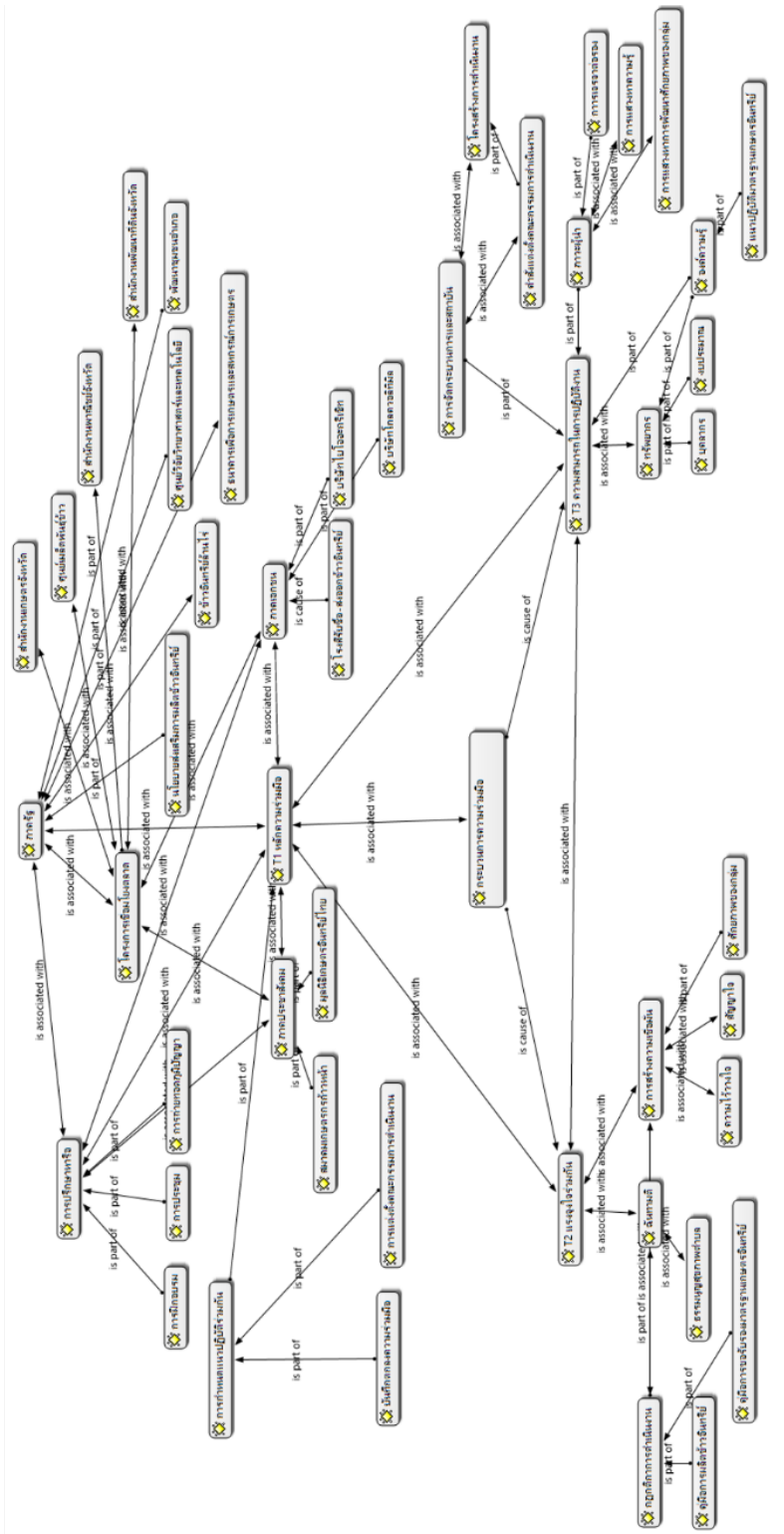
สำหรับความร่วมมือระหว่างส่วนที่เกิดขึ้นด้านการจัดกระบวนการและสถาบัน จากคำให้สัมภาษณ์ของตัวแทนภาคส่วนต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการทำงานร่วมกันของภาครัฐส่วนใหญ่

แล้วไม่ได้มีการจัดองค์การใหม่ (Organizing) หากแต่จะเป็นลักษณะของการบูรณาการการทำงานร่วมกันนระหว่างภาคส่วน กล่าวคือแต่ละภาคส่วนที่มีความร่วมมือกันต่างดำเนินงานตามภารกิจและหน้าที่ของตัวเอง หากแต่ต้องมีการประสานความร่วมมือตามกรอบการทำงานร่วมกันเท่านั้น

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาในส่วนของกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ที่มีความร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคเอกชนพบว่า ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) หลักการความร่วมมือโดยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ที่ได้มีการกำหนดแนวทางการการดำเนินงานร่วมกัน (determinations) ผ่านกระบวนการประชุม การปรึกษาหารือ การฝึกอบรม นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานโดยการทำบันทึกตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างภาคส่วนเพื่อแสดงให้เห็นถึงการแสดงเจตนารมณ์ที่จะดำเนินงานร่วมกันกระทั่งบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ในส่วนของ 2) แรงจูงใจที่มีร่วมกัน เมื่อแต่ละภาคส่วนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันเพื่อหลวมรวมให้กลายเป็นหนึ่งเดียวจำเป็นต้องมีการสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการคงอยู่ของความร่วมมือ และ 3) ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกันที่มีการกระบวนการและสถาบันเป็นการออกแบบองค์กรด้วยกฎ ระเบียบ และข้อบังคับ ทั้งในระดับองค์กรภายใน และระดับองค์กรภายนอก แม้ว่าแต่ละภาคส่วนจะมีบริบทการดำเนินงานที่แตกต่าง หากแต่เมื่อมีความร่วมมือเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายเดียวกันแต่ละภาคส่วนได้มีการจัดโครงสร้างดำเนินงานร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละภาคส่วนที่มีความแตกต่างกัน

ดังนั้นเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ผู้วิจัยได้สรุปดังภาพประกอบที่ 2

ภาพที่ 3 กระบวนความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐาน เกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง 2

ที่มา : ผู้วิจัย (2567)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อการนำผลวิจัยไปใช้

จากภาพประกอบที่ 2 กระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 นั้น ปรากฏให้เห็นบทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ที่ได้เข้ามามีความร่วมมือกันภายใต้โครงสร้างการดำเนินงานร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งแบ่งความร่วมมือในการดำเนินงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ 2) ด้านการส่งเสริมการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และ 3) ด้านการส่งเสริมการตลาด ซึ่งจากความร่วมมือระหว่างภาคส่วนดังกล่าวนั้นสะท้อนให้เห็นความร่วมมือกันตั้งแต่ต้นทาง คือ การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ กระทั่งปลายทางของการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ คือ การเชื่อมโยงตลาดให้กับเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์

ทั้งนี้ศึกษากระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 พบว่ามีหลักความร่วมมือระหว่างภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคเอกชน การปรึกษาหารือร่วมกัน ซึ่งการทำงานร่วมกันจะเริ่มจากการปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร วิธีการรวมทั้งแนวปฏิบัติในการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ภาครัฐโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดได้ตระหนักในกระบวนการการนำนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ภาคเอกชนที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ และผู้ประกอบการโรงสี รวมทั้งภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการส่งเสริมการอบรมให้ความรู้ด้านการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ในส่วนของแรงจูงใจที่มีร่วมกันเป็นสิ่งที่ทำให้ทุกภาคส่วนรักษาไว้ซึ่งความร่วมมือระหว่างกันต่อไปได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Emerson et al. (2012) ระบุว่าองค์ประกอบหลักในการสร้างแรงจูงใจประกอบด้วยการสร้างความเชื่อมั่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เมื่อการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมนั้นเกิดขึ้นจากการสร้างความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน โดยความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่องของแต่ละภาคส่วน ซึ่งความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ภายใต้การดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นภายใต้บทบาท หน้าที่ และความสามารถของแต่ละภาคส่วนที่มีโอกาสและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน และในส่วนของ ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกันที่มีการจัดองค์การ ซึ่งได้มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ตามความสามารถของแต่ละภาคส่วนที่มีความร่วมมือกัน ทั้งนี้ในการจัดกระบวนการและสถาบันระหว่างภาคส่วนที่ได้เกิดขึ้นในการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 นี้ ไม่ได้ถูกจำกัดโดยโครงสร้างองค์การที่เป็นทางการโดยภาครัฐ เนื่องด้วยการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวมีองค์กรภายนอกรัฐ เช่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเข้ามามีความร่วมมือกัน ดังนั้นแล้วในการจัดกระบวนและสถาบันภายใต้การดำเนินงานดังกล่าวจึงเป็นลักษณะของการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งจะเป็นความร่วมมือระหว่างภาคส่วนที่จะประกอบด้วยหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินตามนโยบายของระดับกระทรวง สอดคล้องกับ ศิริลักษณ์ คัมภิรานนท์ (2563) ได้ศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนใต้

ซึ่งพบว่ารูปแบบของภาครัฐในการสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชน และภาคประชาสังคมประกอบด้วยการมีเป้าหมายร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การมีข้อตกลงร่วมกัน การใช้ข้อมูลหรือแลกเปลี่ยนกัน และยังสอดคล้องกับ จักรีวัชระ กันบุรมย์ และชนิด จิตตรุทธะ (2564) ที่ได้ศึกษาศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษากรณีกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์ และพบว่าจังหวัดนครราชสีมาร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้าร่วมประชุมหารือเพื่อระดมความคิดและวางแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำงานเป็นเครือข่ายระหว่างผู้ประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยวภายในจังหวัด

สรุปได้ว่ากระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เกิดขึ้นนั้นตามแนวคิดการบริหารปกครองแบบประสานความร่วมมือจะประสบความสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับ 1) หลักความร่วมมือ ที่มีการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างภาคส่วน/หน่วยงานที่เข้ามาร่วมกันแสวงหาแนวทางการทำงานร่วมกันที่จะนำไปสู่การผลักดันเป้าหมายของทุกฝ่ายให้บรรลุผลสำเร็จไปพร้อมกัน รวมทั้ง 2) แรงจูงใจร่วมกัน เพื่อให้เกิดการสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน และ 3) ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน เป็นวิถีทางที่ดีที่สุดซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถผลักดันเป้าหมายของตนเองให้บรรลุผลได้นั้นคือการทำงานร่วมกันทำให้เป้าหมายร่วม ในขณะเดียวกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็ได้รับประโยชน์หรือผลดีจากการทำงานร่วมกันในระดับที่ดีกว่าการที่แต่ละฝ่ายต่างคนต่างทำงานโดยลำพัง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษากระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรในการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์สู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 เท่านั้น ดังนั้นเพื่อให้ทราบถึงเครือข่ายของกระบวนการความร่วมมือระหว่างองค์กรที่มีขอบเขตกว้างขึ้นควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่ในภูมิภาคอื่น เพื่อสังเคราะห์เป็นรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนากระบวนการบริหารงานแก่องค์กรอื่นต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ที่สนับสนุนงบประมาณพัฒนาบุคลากรในการศึกษาต่อระดับปริญญาเอกในครั้งนี้ และขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ ที่ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการวิจัย รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

กรมการข้าว. (2565). *การดำเนินงานโครงการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ ปี 2560-2564*. https://www.ricethailand.go.th/page.php?pid=8969

กรมการค้าต่างประเทศ. (2560). *การควบคุมมาตรฐานสินค้าส่งออกข้าวหอมมะลิไทย*. https://www.acfs.go.th/standard/download/Thai-Hom-Mali_Rice-60.pdf

กรีนเนท. (2564). *มาตรฐานเกษตรอินทรีย์*. http://www.greennet.or.th/article/1125

จักรีวัชระ กันบุรมย์ และชนิดา จิตตรุทธะ. (2564). ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์, 10*(3), 1062–1078.

ไพลิน กิตติเสรีชัย. (2561). *โลกาภิบาลมาตรฐานอาหาร: กรณีศึกษามาตรฐานข้าวอินทรีย์ไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุพิน เถื่อนศรี. (2560). การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดอุตรดิตถ์. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 5*(2), 116-117.

วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2560). *ตลาดเกษตรอินทรีย์ไทย*. http://www.greennet.or.th/article/1009

ศิริลักษณ์ คัมภิรานนท์. (2563). ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ในจังหวัดชายแดนใต้. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 31*(1), 1-3.

Emerson, K., & Nabatchi, T. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory, 22*(1), 1-29.

Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). Environmental conflict resolution: Evaluating performance outcomes and contributing factors. *Conflict Resolution Quarterly, 27*(1), 27-64.

Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory, 22*(1), 1-29.